

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2014. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 14. – 240 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Редакційна колегія:

Чепелева Н.В. (заступник головного редактора), дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Моляко В.О.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Семенова Р.О.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Чена М-Л.А.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.**

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 8 від 25.09.2014 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)*

sional duties at servicing have relatively limited opportunities to professional self-fulfilment of skilled person at their own professions. While creative professions, because of their content, give the widest possibilities for self-fulfilment.

Key words: self-fulfilment, professional self-fulfilment, professional development, attributes of self-fulfilment, skilled people.

Корніяка О.М., Лахтадир П.В., Гомонюк В.О.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Корніяка О.М., Лахтадир О.В., Гоменюк В.О. Емпіричне вивчення особливостей професійного самоздійснення викладача вищої школи. В статті представлено розуміння сутності професійного самоздійснення викладача вищої школи. Подано результати емпіричного дослідження особливостей професійного самоздійснення викладачів залежно від віку. Встановлено істотне підвищення загального рівня професійного самоздійснення та окремих його складових у фахівців науково-педагогічного профілю в міру дорослішання – віком 40 років і старші. У цих фахівців розвиток внутрішньо професійного самоздійснення переважає певною мірою розвиток зовнішньо професійного самоздійснення.

Ключові слова: професійне самоздійснення, ознаки (показники, складові) професійного самоздійснення, професійна ефективність, професіоналізм, фахівці науково-педагогічного профілю.

Корніяка О.М., Лахтадыр Е.В., Гоменюк В.О. Эмпирическое изучение особенностей профессионального самоосуществления преподавателя высшей школы. В статье представлено понимание сущности профессионального самоосуществления преподавателя высшей школы. Даны результаты эмпирического исследования профессионального самоосуществления преподавателя в зависимости от возраста. Установлено существенное повышение общего уровня профессионального самоосуществления и отдельных его составляющих у профессионалов научно-педагогического профиля в меру взросления – в возрасте 40 лет и старше. У этих профессионалов развитие внутри профессионального самоосуществления превосходит в определенной степени развитие внешне профессионального самоосуществления.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, признаки (показатели, составляющие) профессионального самоосуществления, профессиональная эффективность, профессионализм, профессионалы научно-педагогического профиля.

Постановка проблеми. Професійна діяльність відіграє значну роль у життєдіяльності людини в суспільстві, її соціальному розвитку і становленні як суб'єкта праці, самореалізації і, зрештою, самоздійсненні як процесові і результату досягнення життєвих цілей. Як відомо, взаємозв'язок і взаємодія людини і діяльності мають свою специфіку для кожного типу професій. У зв'язку з цим важливо встановити взаємовідповідність певної професійної реальності й особистості суб'єкта діяльності, його мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових, комунікативних та інших особливостей і можливостей, відповідність професійно-адаптивної поведінки нормам і правилам виконуваної ним діяльності. Саме забезпечення такої відповідності людини і професії, що відбувається, як зауважує О.М. Іванова, в професійній діяльності не відразу і не завжди, є передумовою професійного самоздійснення як безперервного процесу цілеспрямованого професійного розвитку і як досягнення професійної досконалості.

Разом з тим дослідники заявляють про недостатнє вивчення проблеми самоздійснення – особливо актуальним в цьому плані є експериментальне дослідження особливостей взаємозв'язку способів самореалізації, самоздійснення в діяльності з різними типами професій, узгодження вимог професії з віковими обмеженнями, особистісними й індивідуально-психологічними характеристиками людини. Сказане і визначає потребу в емпіричному вивченні психологічних особливостей професійного самоздійснення викладача вищої школи як представника соціономічних професій і як одну з ключових постатей у фаховій підготовці і забезпеченні соціального та професійного сходження майбутніх фахівців.

Метою дослідження є психологічний аналіз результатів вивчення особливостей професійного самоздійснення викладачів вищої школи залежно від віку.

Виклад теоретичного підґрунтя. У результаті історико-системного аналізу дослідникам (В.Є. Ключко, Є. Кемеров, І.О. Логінова, М.К. Мамардашвілі, Г.І. Петрова, В.В. Стьопін й ін.) вдалося прослідкувати «еволюцію» наукової думки щодо розуміння самоздійснення людини, встановивши відмітні віхи її розвитку: від *життєздійснення* як *адаптації* до змінюваного світу до *самореалізації*, а потім до *самоорганізації*, коли ініціатива у взаємодії людини і світу належить людині як суб'єкту життєбудівництва і життєдіяльності.

До того огляд психологічної літератури з питання самоздійснення показав, що у широкому розумінні все багатоманіття проявів самості (самоактуалізація, самоусвідомлення, самоіндентифікація, самоствердження, саморух як саморозвиток, самореалізація і т.п.) людини може бути подане як різні моменти, стадії, етапи, сторони здійснюваної людиною життєдіяльності в суспільстві, різні форми її життєвого самоздійснення. Найчастіше самоздійснення розглядається або як *процес* постійного самозростання, або як *результат* саморозкриття особистості в життєдіяльності, досягнення життєвих цілей, можливість реалізації проекту життя.

Повнота самоздійснення залежить, на думку А.В. Брушлінського (1999) від здатності людини ставити такі цілі, які найбільш адекватні її внутрішній сутності. Вираженням самоздійснення є, за Е.В. Галажинським (2002) цілісність людини.

Крім того, в контексті розробленої В.Д. Шадріковим (1982) концепції системогенезу професійної діяльності професійне сходження суб'єкта діяльності виступає не як одномоментний акт, а як процес розвитку кожної із складових, підпорядкований розвитку системи в цілому. Звідси можемо припустити, що професійне самоздійснення скоріше процес досягнення, ніж наслідок вершинних досягнень у професії.

Професійне самоздійснення неможливе без особистісного самоздійснення індивіда. Адже його особистість, за К. Вітакер (1998), – це інструмент професії. Вхідження людини у світ професій надає їй життя особистісного смислу, дає змогу реалізувати у діяльності саму себе.

Впродовж процесу професійного самоздійснення змінюються життєві та професійні плани, відбувається зміна соціальної ситуації, провідної діяльності,

перебудова структури особистості. Тому й виникла необхідність поділу цього процесу на етапи: за І.О. Логіною (2010), це актуалізація, розгортання і розв'язання (зняття), або самореалізація, самоздійснення [7].

Поза тим рух особистості в професійному просторі й досягнення нею вершин професійного самоздійснення визначається, на думку Е.Ф. Зеєра і Е.Е. Сіманюк, трьома смислоутворюючими факторами:

- вікові психологічні зміни, що зумовлюють періодизацію розвитку особистості;
- розвиток і перетворення провідної діяльності (спочатку навчально-професійна, потім професійно-освітня і, нарешті, професійна, що різняться за своїм характером);
- безперервна професійна освіта людини [3].

Відтак, успішність життєдіяльності соціальних суб'єктів безпосередньо пов'язана з потребою в їх постійному особистісному та професійному зростанні й у самоздійсненні як процесові і результату досягнення життєвих цілей.

На думку О.М. Кокуна, професійне самоздійснення виступає як одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, „повсякчасною затребуваністю” його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями тощо [6].

Звідси *професійне самоздійснення викладача вищої школи* розуміється нами як постійна самоосвіта, безперервний розвиток для досягнення майстерності, професіоналізму, *професійної досконалості*; якомога повніше розкриття своїх потенційних можливостей в науково-педагогічній діяльності, цілеспрямована і насичена творчістю самореалізація в комунікативного типу професії для забезпечення *соціально значущого ефекту*.

Професійна діяльність фахівця науково-педагогічного профілю має складний характер і охоплює низку діяльностей: педагогічну, когнітивну, комунікативну, наукову, методичну тощо. Вона супроводжується зазвичай професійним спілкуванням, яке зумовлене її цілями і забезпечує взаємодію її суб'єктів у процесі розв'язання науково-педагогічних завдань.

У процесі дослідження виникла потреба у створенні оптимальної моделі фахівця науково-педагогічного профілю – у плані його самоздійснення у професії. В її підґрунті – суб'єктно-діяльнісний підхід, а також узагальнення особливостей мотиваційно-ціннісної, рефлексивної, комунікативної й операційної форм досвіду. Головний мотив цього фахівця – самореалізація в професії. На нашу думку, реалізація професійних планів фахівця науково-педагогічного профілю передбачає сформованість у нього таких основних характеристик: професійної (в тому числі комунікативної) ефективності; мотиваційно-цільової спрямованості на інших людей; когнітивної активності; комунікативної компетентності; соціальної перцепції; саморегуляції і, зрозуміло, стійкості стосовно синдрому «професійного вигорання».

Крім того, на підставі аналізу численних зарубіжних досліджень М.А. Дмитрієва з'ясувала, що кульмінаційні моменти у фахівців різних галузей професійної діяльності розміщуються між 20 і 45 роками [1]. Разом з тим З.Ф. Єсарева, вивчаючи наукову продуктивність викладачів університету, встановила, що *перший пік* наукової продуктивності у викладачів усіх факультетів збігається з періодом зрілості (до 40 років), *другий пік* продуктивності спостерігається після 40 років, якщо ж викладач вирішує продовжувати наукову і педагогічну діяльність у пенсійному віці, то він переживає *третій пік* наукової продуктивності. Автор пояснила цей феномен збереженням інтелектуальних функцій викладачів похилого віку і тим, що їх життєва настанова концентрується на науковій та педагогічній діяльності, а сфера спілкування звужується здебільшого до наукового спілкування [2].

Емпіричне дослідження. У психологічному дослідженні взяв участь 71 респондент – викладачі вищої школи: педагоги і психологи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди, а також 2 викладачі Кременчуцького педагогічного училища імені А.С. Макаренка. Дослідження здійснювалося протягом року, починаючи з травня 2013 р. по травень 2014 р.

У процесі дослідження ми вивчали специфіку характерних для професії викладача вищої школи ознак (проявів, способів, складових) професійного самоздійснення. З цією метою в дослідженні використано розроблений О.М. Кокуном (2012) «Опитувальник професійного самоздійснення», призначений для з'ясування загального рівня професійного самоздійснення фахівця і визначення ступеня вираження окремих його складових, а також чотири методики і чотири психодіагностичних тести. Проте у цій статті ми здійснимо аналіз лише тих результатів, які отримано на підставі названого опитувальника і методики «Мотивація вибору діяльності викладача» Є.П. Ільїна (2009), призначеної для встановлення мотиваційної структури педагогічної діяльності викладача.

Для порівняння рівня професійного самоздійснення фахівців науково-педагогічного профілю і його складових у віковому аспекті нами було виділено три основних вікових групи: молоді спеціалісти (до 30 років), зрілі професіонали (31 – 40 років) і професіонали передпенсійного і пенсійного віку (41 рік і старші). Але дослідження показало, що за всіма показниками опитувальника професійного самоздійснення ці вікові групи між собою достовірно не відрізняються. В результаті було сформовано дві вікові групи: до 40 років та 41 рік і старші (див.: табл. 2). При цьому ми враховували дані З.Ф. Єсаревої щодо вікового розміщення вищеназваних піків науково-педагогічної продуктивності викладачів університету.

Застосування в дослідженні методики «Мотивація вибору діяльності викладача» Є.П. Ільїна дало змогу здійснити якісний аналіз викладачами вищої школи мотиваційної структури своєї педагогічної діяльності й встановити найбільш значущі причини вибору професії викладача. За ступенем значущості кожного мотиву, вираженої в балах, ми судили про те, якою мірою у викладача

виражене педагогічне покликання й якою мірою у нього виражені супутні та другорядні інтереси. В результаті дослідження з'ясовано, що *педагогічне покликання* (усвідомлення корисності своєї діяльності, важливості навчання і виховання молоді, бажання передати свої знання і досвід, прагнення до самовираження, до творчої роботи тощо) мають 49 % опитаних; *супутніми мотивами* (бажанням перебувати в середовищі інтелектуалів, освічених людей, займатися і науковою роботою, отримати вчений ступінь, звання тощо) керуються в діяльності 28 % досліджуваних і для 23 % з них характерні *другорядні мотиви* (можливість задовольнити своє прагнення до влади, мати тривалу відпустку, змушені займатися цією діяльністю під впливом обставин тощо). Крім того, у досліджуваних показник «мотивація вибору діяльності викладача» має статистично значущу позитивну кореляцію (згідно зі Спірменом) з комунікативною компетентністю (0,313 при $p \leq 0,01$) і показником самоактуалізації особистості (0,240 при $p \leq 0,01$).

Тим часом професійне самоздійснення, за даними О.М. Кокуна, може відбуватися у двох загальних формах: *зовнішньо-професійне* (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності) і *внутрішньо-професійне* (професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно важливих якостей) *самоздійснення* [6]. Дослідник виділив десять ознак (показників) професійного самоздійснення (див.: табл.2).

До показників професійного самоздійснення, одержаних внаслідок діагностичного обстеження викладачів вищої школи, застосовано математичні методи аналізу, що дало змогу здійснити змістову інтерпретацію отриманих у дослідженні результатів. Деякі з цих результатів подано у вигляді наведених нижче таблиць. Так, у таблиці 1 рядки (горизонтальні графи) відповідають встановленим нами п'яти рівням професійного самоздійснення.

Таблиця 1

**Розподіл досліджуваних викладачів
відповідно до розвитку професійного самоздійснення (n = 71)**

№	Рівень професійного самоздійснення	Загальний рівень професійного самоздійснення		Внутрішньо-професійне самоздійснення		Зовнішньо-професійне самоздійснення	
		Бали	Відсотки	Бали	Відсотки	Бали	Відсотки
1	Низький	≤ 45	–	≤ 21	–	≤ 19	–
2	Нижчий від середнього	46 – 63	6	22 – 32	4	20 – 30	4
3	Середній	64 – 81	38	33 – 42	40	31 – 40	44
4	Вищий від середнього	82 – 99	49	43 – 51	49	41 – 49	46
5	Високий	100	7	52	7	50	6

Як бачимо з таблиці 1, піддані діагностичному обстеженню фахівці характеризуються здебільшого *середнім* і – майже половина опитаних – *вищим від середнього загальним рівнем професійного самоздійснення*: відповідно 38% і

49%, у тому числі такими його формами, як внутрішньо-професійне (40% і 49%) та зовнішньо-професійне (44% і 46%) самоздійснення. У цих фахівців розвиток внутрішньо-професійного самоздійснення переважає певною мірою розвиток зовнішньо-професійного самоздійснення.

Таблиця 2

Порівняння ефективності професійного самоздійснення викладачів віком до 40 років (n = 28) та після 40 років і старших (n = 43) за показниками «Опитувальника професійного самоздійснення»

№	Показники	Вікова група (роки)	М	T	P ≤
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	≥40	78,64	- 2,19	0,05
		≤41	84,77		
2	Рівень внутрішньо-професійного самоздійснення	≥40	40,86	- 2,19	0,05
		≤41	44,23		
3	Рівень зовнішньо-професійного самоздійснення	≥40	37,71	- 1,87	0,01
		≤41	40,53		
4	Потреба у професійному вдосконаленні	≥40	9,14	- 0,29	-
		≤41	9,26		
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	≥40	8,36	- 0,56	-
		≤41	8,63		
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	≥40	7,64	- 2,36	0,05
		≤41	8,81		
7	Постійна постановка нових професійних цілей	≥40	8,39	- 1,38	-
		≤41	8,98		
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	≥40	7,32	- 2,96	0,001
		≤41	8,56		
9	Досягнення поставлених професійних цілей	≥40	7,64	- 1,15	-
		≤41	8,07		
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	≥40	6,68	- 2,78	0,01
		≤41	7,86		
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	≥40	7,36	- 1,46	-
		≤41	8,02		
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	≥40	8,54	0,75	-
		≤41	8,21		
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	≥40	7,32	- 2,95	0,01
		≤41	8,37		

Примітки: Внутрішньо-професійні показники: №№ 4 – 8; зовнішньо-професійні показники: №№ 9 – 13; М – середньогруповий показник; T – t-критерій Стьюдента; P – рівень значущості: від 0,05 до 0,001.

З таблиці 2 видно, що має місце істотне підвищення загального рівня професійного самоздійснення та окремих його складових ($p \leq 0,05 - 0,001$) у цих фахівців в міру дорослішання – 40 років і старші, що зумовлюється набуттям ними професійного досвіду, досягненням професійної зрілості й наявністю психологічної готовності до нових професійних звершень. Стосовно внутрішньо- і зовнішньо- професійного самоздійснення, що є його формами, так само спостерігається статистично значуще ($p \leq 0,05 - 0,01$) зростання їх рівня у викладачів вищої школи після 40 років.

Разом з тим з виділених у дослідженні 10-ти ознак професійного самоздійснення у цих фахівців після досягнення ними 40 років зафіксовано підвищення ступеня їх вираження лише стосовно 4-х ознак: «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями» і «формування власного «життєво- професійного простору» (внутрішньо- професійне самоздійснення); «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством» і «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності» (зовнішньо- професійне самоздійснення). Решта п'ять ознак професійного самоздійснення: «потреба у професійному вдосконаленні», «наявність проекту власного професійного розвитку», «постійна постановка нових професійних цілей», «досягнення поставлених професійних цілей», «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» – зростають з віком неістотно, а така ознака, як «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії», навіть сповільнює свій розвиток.

Як видно з таблиці 3, спостерігається високий позитивний кореляційний зв'язок (за Спірменом) усіх складових професійного самоздійснення з рівнями внутрішньо- і зовнішньо- професійного самоздійснення, але найбільшою мірою деякі з цих ознак пов'язані із загальним рівнем самоздійснення. До того найбільш виражена кореляція зафіксована щодо показника: «досягнення поставлених професійних цілей» (коефіцієнт кореляції 0,80 при $p \leq 0,01$), тобто він є найбільш значущим для процесу самоздійснення у професії. До того розвиток зовнішньо- професійного самоздійснення найбільшою мірою визначають такі показники, як «досягнення поставлених професійних цілей», «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством» «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями», «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності»; у свою чергу, розвиток внутрішньо- професійного самоздійснення найбільше детермінується такими показниками: «потреба у професійному самоздійсненні», «постійна постановка нових професійних цілей», «досягнення поставлених професійних цілей».

Відтак, всі використані у дослідженні характеристики визначають розвиток самоздійснення у професії викладачів вищої школи і навпаки. Крім того, майже однаковою мірою зумовлюють розвиток професійного самоздійснення внутрішньо- і зовнішньо- професійна його форми.

**Кореляційні зв'язки узагальнених показників
Опитувальника професійного самоздійснення з показниками ознак
внутрішньо- і зовнішньопрофесійного самоздійснення**

№	Ознаки	1	2	3
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	1	0,91	0,92
2	Рівень внутрішньопрофесійного самоздійснення	0,91	1	0,69
3	Рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення	0,92	0,69	1
4	Потреба у професійному вдосконаленні	0,63	0,75	0,41
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	0,61	0,69	0,45
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	0,59	0,58	0,54
7	Постійна постановка нових професійних цілей	0,62	0,74	0,41
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	0,70	0,68	0,60
9	Досягнення поставлених професійних цілей	0,80	0,70	0,79
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	0,63	0,45	0,70
11	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	0,69	0,55	0,75
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	0,62	0,48	0,66
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	0,66	0,49	0,74

Примітки: Всі наведені в таблиці коефіцієнти кореляції достовірні на рівні: 0,01 – 0,001; 1 – загальний рівень професійного самоздійснення, 2 – рівень внутрішньопрофесійного самоздійснення, 3 – рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення.

У процесі психологічного дослідження ми дістали такі **результати**:

- Професійне самоздійснення розглядаємо як безперервний процес цілеспрямованого професійного розвитку і як досягнення професійної досконалості, професіоналізму.

- У дослідженні встановлено мотиваційну структуру педагогічної діяльності викладачів вищої школи і з'ясовано найбільш значущі причини вибору професії кожним викладачем. У результаті 49% досліджуваних обрали фах, керуючись педагогічним покликанням, 28% і 23% з них спонукаються до науково-педагогічної діяльності відповідно супутніми і другорядними мотивами.

- Викладачі вищої школи мають здебільшого середній (38%) і – майже половина опитаних (49%) – вищий від середнього загальний рівень професійного самоздійснення: це так само стосується двох його форм – внутрішньо- і зовні-

шньопрофесійного самоздійснення. У цих фахівців розвиток внутрішньопрофесійного самоздійснення переважає певною мірою розвиток зовнішньопрофесійного самоздійснення.

- Встановлено істотне підвищення загального рівня професійного самоздійснення та окремих його складових ($p \leq 0,05 - 0,001$) у цих фахівців в міру дорослішання – 40 років і старші, що зумовлюється набуттям ними професійного досвіду, досягненням професійної зрілості й наявністю психологічної готовності до нових професійних звершень.

- Зафіксовано високий позитивний кореляційний зв'язок усіх виділених у дослідженні ознак (складових) професійного самоздійснення з рівнями внутрішньо- і зовнішньопрофесійного самоздійснення, а також з його загальним рівнем. Тобто всі вони визначають розвиток самоздійснення у професії викладачів вищої школи і навпаки. Крім того, розвиток професійного самоздійснення зумовлюють майже однаковою мірою і внутрішньо- і зовнішньопрофесійна його форми. Найбільш виражена кореляція спостерігається щодо показника «досягнення поставлених професійних цілей», який, очевидно, є найбільшою мірою значущим (порівняно з іншими показниками) для процесу самоздійснення у професії.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробці системи психологічного супроводу діяльності викладачів вищої школи для сприяння досягненню ними самоздійснення у професії.

Список використаних джерел

1. Дмитриева М.А. Профессиональное долголетие / М.А. Дмитриева // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб., 1991.
2. Есарева З.Ф. Динамика научного творчества преподавателей в зависимости от возраста / З.Ф. Есарева // Возрастная психология взрослых: Тез. докл. к науч. конф., 27 – 29 октября 1971. – Л., 1971. – Вип.2.
3. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Психология социальных деструкций: Учебн. пособие для вузов / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
4. Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности. – М.: Персэ, 2011. – 336 с.
5. Клочко В.Е. Самоорганизация в психологических системах: проблемы становления ментального пространства личности (Введение в трансспективный анализ) / В.Е. Клочко. – Томск: Томский гос. ун-т, 2005. – 174 с.
6. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 9. – С. 1 – 5.
7. Логинова И.О. Психология жизненного самоосуществления / И.О. Логинова. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 279 с.

8. Логинова И.О. Жизненное самоосуществление человека: системно-антропо-логический контекст: Автореф. дисс. ... д-ра психол. наук / И.О. Логинова. – Томск, 2010. – 38 с.
9. Психологические основы профессиональной деятельности: хрестоматия / Сост. В.А. Бодров. – ПЕР СЭ; Логос, 2007. – 855 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Dmytryeva M.A. Professyonal'noe dolgoletye / M.A. Dmytryeva // *Psychologicheskoe obespechenye professyonal'noj dejatel'nosti* / Pod red. G.S. Nykyforova. – SPb., 1991.
2. Esareva Z.F. Dynamyka nauchnogo tvorchestva prepodavatelej v zavysymosti ot vozrasta / Z.F. Esareva // *Vozrastnaja psyhologija vzroslykh: Tez. dokl. k nauch. konf., 27 – 29 oktjabrja 1971. – L., 1971. – Vyp.2.*
3. Zeer Э.Ф., Сыманжук Э.Э. *Psychologija socyal'nyh destrukcyj: Uchebn. posobyе dlja vuzov* / Э.Ф. Zeer, Э.Э. Сыманжук. – М.: Akademicheskij Proekt; Ekaterynburg: Delovaja knyga, 2005. – 240 s.
4. Yvanova E.M. *Psychologija professyonal'noj dejatel'nosti*. – М.: Персэ, 2011. – 336 s.
5. Klochko V.E. *Samoorganizacija v psyhologicheskych systemah: problemy stanovlennja mental'nogo prostranstva lychnosti (Vvedenye v transspektyvnyj analiz)* / V.E. Klochko. – Tomsk: Tomskij gos. un-t, 2005. – 174 s.
6. Kokun O.M. *Zhyttjeve ta profesijne samozdijsnennja jak predmet doslidzhennja suchasnoi' psyhologii'* / O.M. Kokun // *Praktychna psyhologija ta social'na robota*. – 2013. – № 9. – S. 1 – 5.
7. Logynova Y.O. *Psychologija zhyznennogo samoosushhestvlenija* / Y.O. Logynova. – М.: Yzd-vo SGU, 2009. – 279 s.
8. Logynova Y.O. *Zhyznennoe samoosushhestvlenye cheloveka: systemno-antropo-logicheskyj kontekst: Avtoref. dyss. ... d-ra psyhol. nauk* / Y.O. Logynova. – Tomsk, 2010. – 38 s.
9. *Psychologicheskiye osnovy professyonal'noj dejatel'nosti: hrestomatyja* / Sost. V.A. Bodrov. – PER SЭ; Logos, 2007. – 855 s.

Korniyaka O.M., Lahtadyr O.V., Gomonyuk V.O. Empirical study of professional self-fulfilment features of a high school lecturer. The article shows that success of persons' social life is directly related to his/her need for permanent personal and professional growth and self-fulfilment as a process and an outcome of life goal achievements. Professional self-fulfilment of high school lecturers can be understood as permanent self-education, continuous development to achieve excellence, professionalism and *high professional skills*; the widest possible disclosure of own potential abilities in researching and teaching activities, focused and creative self-realization in the profession of a communicative type for achievement of *socially significant effects*.

The article presents the results of the empirical study of professional self-fulfilment features of high school lecturers by their ages. The tested professionals are usually characterized by average (38%) and - almost half (49%) – by higher than average general levels of professional self-fulfilment: this is also applied to their two forms of self-fulfilment - internal and external forms. A substantial rise of the general level of professional self-fulfilment and its individual components ($p \leq 0,05 - 0,001$) was revealed for these professionals as they grow older, 40 years and older, due to

acquisition of their professional maturity, presence of psychological readiness for new professional achievements and events of the second peak and later the third one of scientific and educational fruitfulness for lecturers of this age.

High positive correlations of all selected features (attributes) of professional self-fulfilment with the levels of internal and external professional self-fulfilment and also with its general level are noted, it means that all features determine self-fulfilment development in the profession of high school lecturers and vice versa. The most expresses correlation is observed for the attribute "professional goal achievements" that is obviously the most important one for the process of professional self-fulfilment.

Key words: professional self-fulfilment, features (indexes, attributes) of professional self-fulfilment, professional efficiency, professionalism, professionals of scientific and pedagogical profile.

Кружева Т.В.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОЗДІЙСНЕННЯ: СИСТЕМА ПОНЯТЬ.

Кружева Т.В. Професійне самоздійснення: система понять. В статті викладено теоретичні положення стосовно поняття «професійне самоздійснення», проаналізовано його зміст із залученням понять «професіонал» «професіоналізм», «професійна компетентність», «життєве самоздійснення». Намічені шляхи та підібраний методичний інструментарій для експериментального дослідження критеріїв та детермінант професійного самоздійснення вчених-дослідників.

Ключові слова: професійне самоздійснення, життєве самоздійснення, професіоналізм

Кружевая Т.В. Профессиональное самоосуществление: система понятий. В статье изложены теоретические положения относительно понятия «профессиональное самоосуществление», проанализировано его содержание с привлечением понятий «профессионал», «профессионализм», «профессиональная компетентность», «жизненное самоосуществление». Намечены пути экспериментального исследования возможных критериев и детерминант профессионального самоосуществления ученых-исследователей.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, жизненное самоосуществление, профессионализм.

Постановка проблеми. Триває всебічний, різноплановий процес становлення нашої держави, що активізує значні зусилля в адміністративно-політичному, організаційному, фінансово-політичному та професійному планах. Але ці зусилля будуть марними без відповідного наукового, зокрема, науково-психологічного забезпечення. Як відомо, саме психологія, психофізіологія відіграють значну роль у активізації особистісного потенціалу сучасної людини як суб'єкта різних видів соціальних і практичних взаємин. Свою соціальну функцію психологія відіграє за рахунок наукових розробок із підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних до саморозвитку, самоменеджменту, саморегуляції, самоактуалізації як компонентів не тільки в цілому життєвого, але й професійного самоздійснення.

Вихідні передумови. Якщо стосовно життєвого самоздійснення напрацьовано значний як теоретичний, концептуальний, критеріальний та емпіричний матеріал [2, 12, 18, 24, 26, 32, 34], то стосовно професійного самоздійснення таких робіт обмаль [15], що робить актуальним вивчення даної проблеми стосовно сутності, ознак, критеріїв, етапів, рушійних сил, взаємозв'язку стилів

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Особливості професійного самоздійснення та самоактуалізації працівників профспілок.	3
<i>Бохонкова Ю.О.</i> психологічні особливості прояву адаптаційних ресурсів особистості під впливом самооцінки.....	11
<i>Войтович М.В.</i> Особливості професійного самоздійснення практичних психологів галузі середньої освіти.....	19
<i>Гуменюк Г.В.</i> Професійне самоздійснення вченого: постановка проблеми та алгоритм дослідження.....	34
<i>Дзвоник Г.П.</i> Професійне самоздійснення менеджерів комерційних організацій.....	45
<i>Дулова О.О., Проскурняк О.П.</i> Психологічні особливості становлення ціннісного ставлення до сім'ї у дітей.....	60
<i>Завадська Т.В.</i> Професійне самоздійснення вихователів дитячих дошкільних закладів.....	70
<i>Завязкіна Н.В.</i> Проблема смислового рівня регуляції діяльності при обґрунтуванні категорії обмеженої осудності.....	82
<i>Кокун О.М.</i> Особливості професійного самоздійснення фахівців різного віку та професій.....	90
<i>Корніяка О.М., Лахтадир О.В., Гомонюк В.О.</i> Емпіричне вивчення особливостей професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	99
<i>Кружева Т.В.</i> Професійне самоздійснення: система понять.....	109
<i>Малхазов О. Р.</i> Метод розрахунку мінімальних часових порогів активації корекційних процесів в управлінні руховою діяльністю.....	116
<i>Мельник А.І.</i> Мотивація професійної діяльності вчителя в умовах роботи з гіперактивними молодшими школярами.....	129
<i>Немеш О.М.</i> Психологічні основи інтернет-комунікації.....	138
<i>Неурова А.Б.</i> Підходи до розуміння емоційної стійкості як наукове підґрунтя визначення у фахівців з надзвичайних ситуацій.....	146
<i>Панасенко Н.М.</i> Вплив синдрому емоційного вигорання на професійне самоздійснення лікаря.....	155
<i>Панасенко Н.М., Гомонюк В.О.</i> Особливості розвитку професійних якостей у програмістів.....	165
<i>Петренко І.В.</i> Психологічні механізми розгортання соціального діалогу в освітньому просторі.....	170
<i>Петрученко Н.М.</i> Формування особистісної готовності до професійної діяльності у студентів із соматичними вадами.....	177
<i>Пилипенко Н.М.</i> Мотиваційні компоненти академічного консультування майбутніх фахівців.....	185
<i>Савченко Т.Л.</i> Професійне самоздійснення вчителів середніх загальноосвітніх закладів.....	194

<i>Сердюк Л. З., Соколюк А. О.</i> Полівалентність професійної спрямованості майбутніх психологів.....	207
<i>Чайка Г.В.</i> Особливості ціннісних орієнтацій осіб, що зловживають комп'ютерними іграми.....	216
<i>Шмаргун В.М.</i> Інтелектуальна компетентність особистості.....	224
Відомості про авторів	234

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Features of self-fulfilment and self-actualization of trade-union professional employees.....	3
<i>Bohonkova Y. O.</i> Psychological peculiarities of manifestations of adaptive resources of the individual under the influence of self-esteem.....	11
<i>Voytovych M.V.</i> Features professional self-fulfilment psychologists field of secondary education.....	19
<i>Gumenyuk G.V.</i> Professional self-fulfilment of a scientist: problem statement and the algorithm of research.....	34
<i>Dzvonyk G. P.</i> Commercial organizations: professional managers' self-realization.....	45
<i>Dulova O.O., Proskurnyak O.P.</i> Psychological characteristics of establishing children's value attitudes to making family.....	60
<i>Zavadska T.V.</i> Professional self-fulfilment of educators of preschool establishments.....	70
<i>Zaviazkina N.V.</i> Problem of the sense's level of regulation of activity in the justification of category of diminished responsibility.....	82
<i>Kokun O.M.</i> Features of professional self-fulfilment of skilled people of different ages and professions	90
<i>Korniyaka O.M., Lahtadyr O.V., Gomonyuk V.O.</i> Empirical study of professional self-fulfilment features of a high school lecturer.....	99
<i>Krujeva T.V.</i> Self-fulfilment: the system of concepts.....	109
<i>Malkhazov A.R.</i> Method of calculating of minimal time thresholds for corrective process activation at motor activity control.....	116
<i>Melnuk A.I.</i> Professional motivation of teachers in working conditions with hyperactive younger students.....	129
<i>Nemesh O.M.</i> Psychological foundations of Internet communication.....	138
<i>Neurova A.B.</i> Approaches to understanding the emotional resilience as a scientific basis of its definition by emergency experts.....	146
<i>Panasenko N.M.</i> The influence of emotional burnout syndrome in doctor's professional self-fulfilment.....	155
<i>Panasenko N.M., Gomonyuk V.A.</i> Features competency development programmers.....	165
<i>Petrenko I.V.</i> Psychological mechanisms of deployment of social dialogue in the educational space.....	170